

<sup>58</sup> Там само. – С. 89-90, 90-91, 142-143.

<sup>59</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 216.

<sup>60</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. С. 891-892, 1359-1360.

<sup>61</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 315, 962.

<sup>62</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 262.

<sup>63</sup> Там само. – С. 458. ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 314.

<sup>64</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 824-825.

<sup>65</sup> AGZ. – Т. XVI. – № 3000-3002.

<sup>66</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 354/355, 68.

<sup>67</sup> Смуток І. Добрянські у Перемишльській землі XVI – початку XVII ст. // Літопис Бойківщини. – ЗСА-Канада-Україна, 2008. – Ч. 2/75(86). – С. 77-79.

<sup>68</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 322.

<sup>69</sup> Там само. – с. 588.

<sup>70</sup> Там само. – С. 35-37, 178, 182.

<sup>71</sup> Там само. – С. 208, 236-242, 248-249, 253-255.

<sup>72</sup> Там само. – С. 760, 889.

<sup>73</sup> Там само. – С. 162, 735.

<sup>74</sup> AGZ. – Т. XVI. – № 1336, 1802.

<sup>75</sup> ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 4, 29, 231.

*Ярослав Лисейко  
(Львов)*

#### **Мелкие и средние дворянские роды Сяноцкой земли в первой половине XVI ст.**

*В статье анализируется положение мелкой и средней шляхты Сяноцкой земли в первой половине XVI ст. Большинство давних сяноцких родов в этот период практически не изменили своего социального, имущественного положения сравнительно с концом XV ст. Однако семьи Пакошовских, Тарнавских, Добрянских, Заршинских обеднели вследствие роста численности родов. Особенностью было то, что в первой половине XVI ст. в Сяноччину мигрировало много дворянских родов немецкого происхождения.*

**Ключевые слова:** шляхта, Сяноцкая земля, имущество, убожество, местные роды.

*Yaroslav Lyseiko  
(L'viv)*

#### **The Small and Ordinary Nobility in Sianky Land in the First Part of 16<sup>th</sup> Century**

*In this article the position of small and ordinary nobility in Sianky land in the first part of XVI century is analyzed. The majority of Sianky families didn't change their social-property position comparatively with the end of XV century. However, families of Pacoshovsky, Tarnavsky, Doryansky, Zarshynsky became more poor because they have increased. The main peculiarity was the migration of many foreign noble families into Sianky land in the first part of XVI century.*

**Key words:** gentry, property, wretchedness, local childbirth.

УДК 929(792):82

*Наталія Гонтар  
(Київ)*

### **МЕМУАРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ І ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАНАСА САКСАГАНСЬКОГО**

*Проаналізовано стан висвітлення творчої та громадської діяльності українського театрального діяча Панаса Саксаганського у мемуарах сучасників. Застосовано критичний підхід до мемуарів як історичного джерела.*

**Ключові слова:** Панас Саксаганський, мемуари, історичне джерело, історія українського театру.

Становлення незалежної Української держави вимагає певного переосмислення поглядів на її історію та подолання стереотипності мислення. Розширення просопографічних досліджень дозволяє на прикладі здобутків конкретних діячів політики, науки і культури детальніше проаналізувати суспільно-політичні та національно-культурні процеси в Україні. Видатний український актор і режисер, один із засновників українського професійного театру Панас Саксаганський зробив вагомий внесок у розвиток українського театрального мистецтва та у формування національної самосвідомості українців наприкінці XIX – на початку XX століття. Для вивчення джерел формування його мистецьких поглядів та громадянської позиції, творчої та громадської діяльності особливе значення має мемуарна спадщина.

Певною мірою цю проблему висвітлює вступна стаття Р. Пилипчука «Панас Саксаганський у спогадах сучасників» до видання збірника спогадів 1984 р.<sup>1</sup>. У ній здійснено загальний огляд мемуарів, вміщених у даному збірнику, та у збірнику 1939 р. Однак це питання потребує більшої деталізації та розширення у зв'язку з появою нових публікацій.

Спогади про Панаса Саксаганського різною мірою висвітлюють його життєвий та творчий шлях, охоплюють різні хронологічні відрізки. Тому систематизувати наявний матеріал найзручніше за тематико-хронологічним принципом.

Загалом життєвий та творчий шлях Панаса Саксаганського досить чітко можна розподілити на п'ять періодів: 1) 1859-1882 рр. – формування світогляду, дитячі та юнацькі роки, навчання, аматорська діяльність, військова служба; 2) 1883-1889 рр. – початок професійної акторської діяльності; 3) 1890-1909 рр. – розквіт акторської та громадської діяльності, становлення Саксаганського як режисера на чолі «Товариства російсько-малоросійських артистів під керівництвом Панаса Саксаганського»; 4) 1910-1922 рр. – артистична діяльність у складі різних театральних труп, літературна діяльність, очолення Державного народного театру у Києві; 5) 1922-1940 рр. – робота у театрі імені Ма-

рії Заньковецької, педагогічна діяльність, останні роки життя.

Насамперед слід відзначити власні спогади митця «По шляху життя», які вперше було надруковано у 1930 р. в журналі «Життя і революція». Перше видання спогадів вийшло у 1932 р. в Харкові у видавництві «Рух» під назвою «Театр і життя», а у 1935 р. перевидано в Києві під назвою «По шляху життя»<sup>2</sup>. Ці спогади висвітлюють події від раннього дитинства і до 1909 р., тобто до часу, коли Панас Саксаганський залишив «Товариство російсько-малоросійських артистів», у якому працював зі своїм братом Іваном Карпенком-Карим. Характер мемуарів та їхній настрій задано вже з перших рядків: «Берусь я за тяжку працю, бо прийдеться характеризувати самого себе, говорити про себе. Один синок купецький у Москві прийшов до фотографа, та й каже: «Зніміть мене так, щоб ніхто не пізнав». Кожна людина хоче здаватися не тим, чим вона є. Я знаю добре це, а через те портрета свого я малювати не стану і якомога постараяся уникнути тих фарб, які змінили б мій натуральний колір»<sup>3</sup>. Мемуари мають багатий фактичний матеріал і стали основою для багатьох наукових праць про Панаса Саксаганського. В них цитуються деякі листи, що надає мемуарам більшої наукової вартості.

Свій погляд на деякі події того часу залишив у своїх спогадах визначний громадський діяч, меценат української культури, видавець та публіцист Євген Чикаленко, який навчався з Панасом Карповичем у Єлисаветградській повітовій школі і товаришував з ним протягом всього життя. Євген Харлампійович згадує про роки навчання в школі<sup>4</sup>, а також про розпад трупи Михайла Старицького, у якій Панас Карпович розпочав свою професійну акторську діяльність<sup>5</sup>, про конфлікт Панаса Саксаганського і Миколи Садовського<sup>6</sup> та про акторський талант митця<sup>7</sup>.

Значні за обсягом та інформативністю спогади залишила друга дружина Івана Карпенка-Карого Софія Тобілевич, що були видані під назвою «Мої стежки і зустрічі»<sup>8</sup>. Вони охоплюють період від початку 1880-х до 1950-х років і містять багато відомостей про творчу роботу Панаса Карповича.

Про початок професійної акторської діяльності Панаса Саксаганського залишили свої спогади заслужений артист РРСФР Л. Вів'єн<sup>9</sup> та заслужений машиніст сцени К. Домбровський<sup>10</sup>. Вони були надруковані ще за життя артиста у збірнику за редакцією О. Корнійчука у 1939 році. Слід взяти до уваги, що в той час уже сформувалася марксистсько-ленінська ідеологія, тому становлення українського професійного театрального мистецтва показано крізь призму українсько-російських культурних зв'язків та позитивного впливу сталінської політики на розвиток театру у радянський час. Тому необхідно критично ставитись до інформації, поданої у цих мемуарах, що, однак, не означає повного її заперечення. Отже, Л. Вів'єн розповідає про зустріч укра-

їнської трупи з царем Олександром III під час гастролей у Петербурзі та визначає акторську гру Саксаганського словами «гострота» та «лаконічність». Про гастролі українців у Воронежі згадує О. Остужев<sup>11</sup>. В свою чергу, К. Домбровський, який працював з Панасом Карповичем 35 років, розповідає про цензурні утиски, яких зазнавала українська трупа. Деякі відомості про історичні умови розвитку української культури у кінці XIX – на початку XX століття є у спогадах М. Садовського, які охоплюють період від 1881 до 1917 року<sup>12</sup>. Ці поодинокі свідчення не дають повного уявлення про початок професійної акторської діяльності митця, тому найціннішим джерелом до вивчення цього періоду є його власні спогади «По шляху життя».

Набагато повніше і детальніше у мемуарах висвітлено діяльність Панаса Карповича на чолі «Товариства російсько-малоросійських артистів» та його акторську майстерність. З цього погляду науковий інтерес становлять спогади В. Гаєвського<sup>13</sup>, Б. Горіна-Горяїнова<sup>14</sup>, О. Крамова<sup>15</sup>, М. Леніна<sup>16</sup>, М. Рильського<sup>17</sup>, Б. Романицького<sup>18</sup>, М. Синельникова<sup>19</sup>, П. Тобілевича<sup>20</sup>, В. Чаговця<sup>21</sup>, Г. Юри<sup>22</sup> та ін. В. Гаєвський зробив першу спробу узагальнення режисерської та громадської діяльності Панаса Саксаганського. Вона є досить вдалою з погляду накопичення матеріалу, однак вони подані крізь призму радянської ідеології. В. Гаєвський одним з доказів українсько-російських театральних зв'язків називає те, що у мемуарах Панаса Карповича «згадується ряд діячів російського театру: ... визначні драматичні актори М. Пісарев і Андрєєв-Бурлак»<sup>23</sup>. Однак цей приклад навряд чи можна назвати вдалим. Адже у вищезгаданих спогадах Саксаганський так згадує виступ акторів з їхньою трупою: «Я, звичайно, не одводив очей і слухав обома ушима цих прославлених артистів. Ні один з них на мене особливого вражіння не справив. Пісарев артист вдумливий, усе в нього обмірковане, холодне, і мені здавалося, що він не без манії величності. Щодо Бурлака, то це був роздутий артист. Маленьке, з одвислими щоками лице, завжди блискуче, як у п'яничок. Протягом вистави він випивав чарок 20 коньяку, без цього він грати не міг. Голос хриплий. тьмяні, невиразні – на викоті – очі. Все це справило на мене неприємне вражіння»<sup>24</sup>. Проте не можна цілком заперечувати українсько-російських культурних зв'язків. У ті часи актори вели гастролуючий спосіб життя, тому їхнє коло спілкування було досить широким. Так, народний артист Б. Горін-Горяїнов розповідає про знайомство з братами Тобілевичами у 1895 р., коли ті гастролювали у Саратові. Тоді брати прийшли до батька артиста просити про допомогу зібрати оркестр для повноцінного виступу. Автор зазначає, що вистави українців були надзвичайно популярними серед росіян, незважаючи на те, що виконувалися вони рідною мовою, підкреслює високу акторську майстерність українських артистів. Актор-

ській діяльності Саксаганського цього періоду присвячено багато спогадів. Серед них на найбільшу увагу заслуговують спогади народного артиста СРСР Б. Романицького та театрального критика В. Чаговця. В. Чаговець досить цікаво класифікує зіграні Саксаганським ролі на такі блоки: 1) «мрійники і романтики» (ролі Копача Бонавентури з вистави «Сто тисяч» та Івана з вистави «Суєта» І. Карпенка-Карого), 2) «павуки і п'явки» (писарі Омелян Григорович у п'єсі «Бурлака» І. Карпенка-Карого, Печериця у п'єсі «Крути, та не перекручуй» М. Старицького, Балалайка у п'єсі «Дві сім'ї» та писар з вистави «По ревізії» М. Кропивницького, Феноген з вистави «Хазяїн» І. Карпенка-Карого та ін.); 3) «побутовий жанр» (тут йдеться про другорядні ролі, з яких Саксаганський витворив шедеври, як наприклад, роль Протасія Пеньонжки у виставі «Мартин Боруля» та Харка Ледачого у виставі «Паливода XVIII століття» І. Карпенка-Карого); 4) «жупани і кунтуші» (ролі Гната Голого та Потоцького у п'єсі «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого). Систематизований та багатий на цінні факти матеріал подає у своїх мемуарах учень Панаса Карповича Б. Романицький. Вони є надзвичайно важливими, оскільки тогочасні технології не дозволяли фіксувати гру акторів на сцені на фото, не кажучи вже про відеозйомку. З цього погляду характеристика Б. Романицьким окремих образів Саксаганського має велику наукову цінність, дає уявлення про акторський талант та про розмаїття образів, створених митцем. Наприклад: «Іван Карась («Запорожець за Дунаєм»). Пика, як у kota біля сметани. Сам здоровий, рух, жест широкий і повільно красивий, широко і міцно стоїть на ногах, видно, і в гулянках, і в кривавих подіях силу в собі чує...». І зовсім інший образ: «Ось Виборний («Наталка Полтавка»). Обличчя його немов усе стремить до носа (все винюхає, все знає). Хитрі, масні очі бігають і грають. Руді вуса, дебела, але легка постать, руки, жест показують, що він внутрішньо в'юнкий, в ході він ледве подає корпус вперед, причому, ступаючи, не зверху давить, а наче ковзається по землі. Це особливо посилюється в його першій зустрічі з Возним, коли артист підкреслює улесливу і хитру вдачу Виборного: жест не широкий, а короткий і скупий, – почувается, що ця людина дурно нічого не робить. Хороша домоткана коричнева свита, обшлагги обшиті шкірою (хазяїн)». Такі детальні характеристики, а також змалювання Саксаганського як майстра застосування гриму, костюму, ходи, обігрування аксесуарів на сцені, майстерного володіння звуком і ритмом істотно доповнюють знання про митця. Б. Романицький також згадує про конфлікт Саксаганського з Лесем Курбасом, що яскраво ілюструє тогочасний театральний рух в Україні, коли почали з'являтися новаторські течії і виникла проблема «старе-нове покоління». Про цей конфлікт згадував також В. Ревуцький<sup>25</sup> та ін. Ці спогади

відносяться вже до початку ХХ століття. У цей час Панас Карпович вже залишив «Товариство російсько-малоросійських артистів» і час від часу гастролював у складі різних театральних труп, зокрема у 1915-1916 роках входив до «Товариства українських артистів за участю П.К. Саксаганського та М.К. Заньковецької під орудою І.О. Мар'яненка». Цей період досить докладно описано у спогадах актора «Товариства» В. Василька<sup>26</sup> та самого І.О. Мар'яненка<sup>27</sup>. В свою чергу, М. Донець залишив спогади про гастролі Саксаганського в українському музично-драматичному товаристві «Кобзар» у Москві<sup>28</sup>. Акторство було не єдиним напрямком діяльності митця у цей час. Після смерті І. Карпенка-Карого Панаса Карповича хвилювала відсутність якісних п'єс, які б відображали реалії сучасного життя. Саме в цей час він написав п'єси «Шантрапа» та «Лицеміри». Про історію створення першої згадує його дружина Н. Саксаганська<sup>29</sup>. Важливою віхою діяльності митця у часи національних урядів стало директорство у Державному народному театрі. У цей час Панас Карпович звернувся до західноєвропейської класики, поставив на сцені театру вистави «Розбійники» Ф. Шіллера та «Уріель Акоста» К. Гуцкова. Відомості про діяльність Саксаганського у ці роки залишили у своїх спогадах П. Коваленко<sup>30</sup>, Й. Маяк<sup>31</sup>, В. Петраківський<sup>32</sup>, М. Терещенко<sup>33</sup> та інші. Варто відзначити, що у мемуарах П. Коваленка досить детально описана історія створення Комітету українського національного театру, в той час як у офіційній радянській історіографії цей факт замовчувався. Ці відомості особливо цінні тому, що Панас Саксаганський також брав участь у діяльності Комітету.

В останні роки життя Панас Саксаганський займався переважно педагогічною діяльністю. Навіть, коли стан здоров'я вже не дозволяв активно виступати, він охоче спілкувався з молоддю, давав їм поради і цікавився тим, що відбувалося в культурному житті країни. Про цей період залишили спогади В. Василько<sup>34</sup>, Г. Григор'єв<sup>35</sup>, Є. Кротевич<sup>36</sup>, Ю. Мартич<sup>37</sup>, О. Петрусенко<sup>38</sup>, Г. Юра<sup>39</sup>, В. Яременко<sup>40</sup> та інші.

Творча та громадська діяльність – це не єдина тема, яка висвітлена у спогадах сучасників митця. До детальнішої характеристики концепції особистості та змалювання просопографічного портрета Панаса Саксаганського можуть прислужитися спогади його колег та членів родини дружини Н. Саксаганської, сина П. Тобілевича, дружини І. Карпенка-Карого С. Тобілевич.

Однак слід мати на увазі, що характерною рисою мемуарної літератури є її суб'єктивний характер, тому вона вимагає критичного аналізу. В той же час, спогади багаті на деталі, які відсутні в офіційних документах. Таким чином, мемуари є важливим джерелом вивчення творчої та громадської діяльності Панаса Саксаганського.

<sup>1</sup> Пилипчук Р. Панас Саксаганський у спогадах сучасників/ Ростислав Пилипчук // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 3-10.

<sup>2</sup> Саксаганський П. По шляху життя/ П. Саксаганський. – К.: Мистецтво, 1935. – 231 с.

<sup>3</sup> Там само. – С. 23.

<sup>4</sup> Чикаленко Є. Спогади (1861-1907): Документально-художнє видання/ Євген Чикаленко – К.: Темпора, 2003. – С. 75.

<sup>5</sup> Там само. – С. 138.

<sup>6</sup> Там само. – С. 282.

<sup>7</sup> Саксаганський П. По шляху життя/ П. Саксаганський. – К.: Мистецтво, 1935. – С. 111, 231.

<sup>8</sup> Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі/ Софія Тобілевич. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957.

<sup>9</sup> Вів'єн Л. Гострота і лаконічність/ Л. Вів'єн // Панас Карпович Саксаганський. Статті і спогади про корифея української сцени. – К.: Мистецтво, 1939 – С. 65-66.

<sup>10</sup> Домбровський К. Здійснились завітні мрії/ К. Домбровський // Панас Карпович Саксаганський. Статті і спогади про корифея української сцени. – К.: Мистецтво, 1939 – С. 72-73.

<sup>11</sup> Остужев О. Правдивість і ширість/ Олександр Остужев // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 50-51.

<sup>12</sup> Садовський М. Мої театральні згадки/ М. Садовський. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. – 204 с.

<sup>13</sup> Гаєвський В. Народний артист Союзу РСР/ В. Гаєвський // Панас Карпович Саксаганський. Статті і спогади про корифея української сцени. – К.: Мистецтво, 1939 – С. 88-101.

<sup>14</sup> Горін-Горяінов Б. Перше знайомство/ Б. Горін-Горяінов // Панас Карпович Саксаганський. Статті і спогади про корифея української сцени. – К.: Мистецтво, 1939 – С. 58-61.

<sup>15</sup> Крамов О. Незабутня зустріч/ Олександр Крамов // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 53-54.

<sup>16</sup> Ленін М. Безсмертне ім'я/ Михайло Ленін // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 51-53.

<sup>17</sup> Рильський М. Майстер високої правди/ Максим Рильський // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 121; Рильський М. Панас Саксаганський/ Максим Рильський // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 109-129, 113-121; Рильський М. Про великого артиста/ Максим Рильський // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 107-109.

<sup>18</sup> Романицький Б. Спогади про Панаса Саксаганського/ Борис Романицький // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 144-171.

<sup>19</sup> Синельников М. П.К. Саксаганський/ Микола Синельников // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 49-50.

<sup>20</sup> Тобілевич П. Про батька/ Петро Тобілевич // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 86-90.

<sup>21</sup> Чаговець В. Майстер (з оповіді про трьох братів Тобілевичів)/ Всеволод Чаговець // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 56-86.

<sup>22</sup> Юра Г. Жива історія театру/ Гнат Юра // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – с. 103-105.

<sup>23</sup> Гаєвський В. Вказ. праця. – С. 88.

<sup>24</sup> Саксаганський П. Вказ. праця. – С. 95.

<sup>25</sup> Ревуцький В. Творець сміху/ Валеріан Ревуцький // Кіно-театр. – 3.(83). 2009. – С. 62.

<sup>26</sup> Василько В. Панас Саксаганський/ Василь Василько // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 136-143; Василько В. Театру віддане життя/ Василь Василько. – К.: Мистецтво, 1984. – 408 с.

<sup>27</sup> Мар'яненко І. Велетень мистецтва/ Іван Мар'яненко // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – с. 129-132; Мар'яненко І. Робота з П.К. Саксаганським у «Товаристві українських акторів»/ Іван Мар'яненко // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 132-136.

<sup>28</sup> Донець М. Художня правда/ Михайло Донець // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 101-103.

<sup>29</sup> Саксаганська Н. Із спогадів про П.К. Саксаганського/ Ніна Саксаганська // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 90-101.

<sup>30</sup> Коваленко П. Шляхи на сцену/ Прохор Коваленко. – К.: Мистецтво, 1964. – 291 с.

<sup>31</sup> Маяк Й. На українській сцені/ Йосип Маяк. – К. 1971. – 104 с.

<sup>32</sup> Петраківський В. Незабутнє / Володимир Петраківський // Український театр. – №3. – 1984. – С. 24-25.

<sup>33</sup> Терещенко М. Крізь лет часу/ Марко Терещенко – К.: Мистецтво, 1974. – 166 с.

<sup>34</sup> Василько В. Микола Садовський та його театр В. Василько. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва та музичної літератури УРСР, 1962. – 196 с.

<sup>35</sup> Григор'єв Г. Майстер української сцени/ Григорій Григор'єв // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 176-181.

<sup>36</sup> Кротевич Є. Панас Карпович Саксаганський (Тобілевич)/ Євген Кротевич // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 55-56.

<sup>37</sup> Мартич Ю. Зустрічі без прощань. Біографічні розповіді / Юхим Мартич. – К.: «Дніпро», 1970 – 468 с.

<sup>38</sup> Петрусенко О. Учитель/ Оксана Петрусенко // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 181-184.

<sup>39</sup> Юра Г. Мое життя/ Гнат Юра. – К.: Мистецтво, 1987. – 183 с.

<sup>40</sup> Яременко В. Рицар мистецтва/ Василь Яременко // Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 173-176.

**Наталья Гонтар**  
(Київ)

#### Мемуары как источник изучения творческой и общественной деятельности Панаса Саксаганского

*Проанализировано состояние освещения творческой и общественной деятельности украинского театрального деятеля Панаса Саксаганского в мемуарах современников. Применен критический подход к мемуарам как историческому источнику.*

**Ключевые слова:** Панас Саксаганский, мемуары, исторический источник, история украинского театра.